

Опанасюк Ю. І. Инновационный тип прогресса как радикальное изменение стиля жизни.

Социальный прогресс повлек необходимость обоснования разных концепций общества нового типа. Среди них надлежащее место занимает и учение о знании, или К-общество, политическим вектором которого является направленность на достижение высокого уровня качества и безопасности жизни. Для такого общества ООН разработала даже своеобразный индекс жизнеспособности. Но он нуждается в определенной коррекции, учитывая современный инновационный тип прогресса. Сегодня человек часто появляется опосредствованным агентом производства, находится словно бы вне пределов производственных процессов. Смена роли субъекта производственных процессов приводит к доминированию интеллектуальной деятельности над непосредственной предметно-практической. Это вызывает необходимость формирования работника нового типа и предопределяет потребность его подготовки на принципах гуманизации производства и интеллектуализации труда, а следовательно, реализации творческой природы деятельности и развитию сущностных сил человека.

Ключевые слова: человек, общество, культура, социальный прогресс, инновационный прогресс, К-общество.

Opnasiuk J. I. The innovative type of progress as radical change of lifestyle.

Social progress entailed the necessity of ground of different conceptions of society of new type. Among them the proper place is occupied by studies about knowledge, or K-society the political vector of which is an orientation on achievement of high level of quality and safety of life. For such society to UNO worked out the original index of vital functions even. But he needs certain correction taking into account the modern innovative type of progress. Today a human often appears the mediated agent of production, is as if out of limits of productive processes. Changing of role of subject of productive processes results in prevailing of intellectual activity above direct in-practical. It causes the necessity of forming of worker of new type and predetermines the necessity of his preparation on principles of humanizing of production and intellectualization of labour, and thus, realization of creative nature of activity to development of essence forces of human.

Keywords: human, society, culture, social progress, innovative progress, K-society .

УДК165.242.1(477)

Останчук Г. О., Кравченко К. Г.

**ПРОБЛЕМА САМОПІЗНАННЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНЦЯ
ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ФІЛОСОФІЇ СОКРАТА ТА Г. СКОВОРОДИ**

У статті розкривається проблема самопізнання сучасного українця в умовах складних перемін життєвих настанов, цінностей та переконань, яскравим виразом яких постали останні події України. Аналізуються концепції самопізнання Сократа та Г. Сковороди як шляху осмислення та самоідентифікації сучасним українцем самого себе, встановлення гармонії із самим собою та віднаходження свого місця в житті суспільства, а також тієї опори, що змогла б допомогти йому у сучасних реаліях.

Ключові слова: самопізнання, самоідентифікація, самовдосконалення, масетика, чеснота, благо, добродісна поведінка, моральна втома, “опора”, буття, людина, особистість, суспільство, духовні цінності, “сродна праця”.

В умовах стрімкого росту глобалізаційних процесів відбувається перебудова свідомості людини, змінюється її мислення, ставлення до цінностей, до духовного, до вічного. Поширення “масовості” на усі сфери життя суспільства, включаючи культуру, перш за все, що супроводжується соціально-економічними, політичними, психологічними, антропологічними, загальнокультурними і цивілізаційними змінами, в широких масштабах

руйнує стару систему цілісного світосприйняття, світогляду людини, а також її ціннісну систему – відбуваються складні переміни життєвих настанов, цінностей та переконань.

В Україні ж ці переміни життєвих настанов, цінностей та переконань, знайшли свого відображення в останніх подіях. Адже відбувається знецінення та поневіряння у колись вже усталених життєвих настановах, переконаннях і цінностях. Люди починають шукати нових шляхів самоідентифікації, самовизначення, аби віднайти гармонію із самими собою та нарешті почати жити в злагоді.

Тому, в умовах складних перемін життєвих настанов, переконань і цінностей сучасного українця, проблема самопізнання постає як проблема осмислення та самоідентифікації ним самого себе, встановлення гармонії із самим собою та віднаходження свого місця в житті суспільства, а також тієї опори, що змогла би допомогти йому у цьому.

На наш погляд, концепції самопізнання Сократа та Г. Сковороди може стати тим унікальним взірцем осмислення та самоідентифікації сучасним українцем самого себе, осягнення ним, передусім, шляхів самовизначення та віднаходження свого місця в житті суспільства, а також тією опорою, що змогла би допомогти йому досягнути цієї мети.

Дослідженням проблематики самопізнання Сократа та Г. Сковороди займалися: К. Дубровіна, В. Ільїн, Д. Козій, М. Кравець, А. Лобанова, О. Марченко, Н. Морська, Н. Полях, М. Провозін, А. Романець, Л. Сашкова, І. Табачников, Л. Ушкалов, І. Фізер, В. Хохлачов, Д. Чижевський, В. Шевчук та інші.

Метою є окреслити основні положення концепцій самопізнання Сократа та Г. Сковороди, що можуть слугувати опорою в процесі осмислення та самоідентифікації сучасним українцем самого себе, встановлення гармонії із самим собою та віднаходження свого місця в житті суспільства, в умовах складних перемін життєвих настанов, переконань і цінностей, яскравим виразом яких постали останні події в Україні.

Проблема самопізнання була однією із головних філософських проблем, починаючи ще з часів античності. “Пізнай самого себе” – було написано на фронтоні храму Аполлона в грецькому місті Дельфи й належить одному із “семи мудреців” античності – Фалесу. Протягом історії цей принцип набуватиме різних тлумачень, але завжди буде залишатися однією з провідних гносеологічних засад.

Так, давньогрецький філософ Сократ перетворив тезу “Пізнай самого себе” у найважливіший принцип пізнання. Предметом своєї філософії та її основним завданням мудрець вважав пізнання сутності людини, першоджерела її вчинків та справ, її способу життя та мислення. Основою ж своєї гносеології Сократ висуває діалог, у формі якого ведеться дослідження своєї або чужої душі.

Варто зазначити, що якщо софісти вважали метою навчання філософії підготовку красномовного оратора, що вони робили лише за гроші, то Сократ такою метою ставив самопізнання та моральне вдосконалення людини. Видатний мислитель вважав, що лише шляхом самопізнання людина може розкрити себе, свої нахили та здібності: “...кто не знает своих слабых мест, тот не знает себя. Знание делает для людей много полезного, а незнание самого себя – приносит лишь несчастье. Тот, кто познал себя, тот знает, что для него является полезным, и сознательно оценивает свои возможности. Воплощая их в жизнь, человек удовлетворяет свои нужды и живет счастливо. И, наоборот, посвятив свою жизнь не своему делу, человек ошибается, стает несчастным” [2, с. 154].

Отже, у Сократа самопізнання означає перш за все пізнання людиною себе як суспільної і моральної істоти, як людини взагалі, усвідомлення нею того, що осмислене життя, духовне здоров’я, гармонія внутрішніх сил і зовнішньої діяльності, задоволення від моральної поведінки становлять вище благо. Водночас самопізнання – засіб самооцінки, а також оцінки інших людей. Учень Сократа Ксенофонт зафіксував таку думку свого вчителя:

“Хто знає себе, той знає, що йому корисно, і ясно розуміє, що він може, а що ні. Займаючись тим, що знає, він задовольняє свої потреби і живе щасливо, а не беручись до того, чого не знає, не робить помилок і уникає нещастя. Завдяки цьому він може визначити цінність також й інших людей, і користуючись також ними, має користь і береже себе від нещастя” [1, с. 193]. А інший учень Сократа – класик античної філософії Платон у творі “Апологія” Сократа” навів слова мислителя, сказані ним на суді: “...Найбільше благо для людини... коли я розмовляю, досліджуючи самого себе й інших, а життя без такого дослідження – не життя для людини” [7, с. 15].

Таким чином, Сократ започатковує метод діалогу, маевтики, як шлях до самопізнання, самоідентифікації і самовдосконалення – і, як наслідок, відкриття істини. Однак, як зазначає М. Кравець, Сократ розумів, що абсолютна істина є ідеалом, що недоступний теперішньому людському пізнанню. Знати, що таке знання, може тільки той, хто здатний пізнавати та критично ставитися до своїх знань, хто має ясну інтуїцію [Див.: 5]. Самопізнання, як і пізнання всього іншого, щоб сягнути найвищих висот інтелекції, повинно бути систематичним, зосередженим і послідовним [Див.: 10]. Процес самопізнання та свідомо життєдіяльність тісно пов’язані між собою і впливають один на одного. Пізнаючи себе (внутрішній духовний аспект), особистість вступає у співпрацю з іншими людьми і, таким чином, творить саму себе та бере участь у процесі творення власного життєвого простору (зовнішній аспект – “самотворення”). Найвищий прояв творчої співпраці виявляється саме в умінні побачити те, що об’єднує людей, і на основі єдності співпрацювати. Ось він, стержень українськості. Такий спосіб мислення є проявом божественного (за Г. Сковородою), творчого начала в людині.

Мислитель стоїть на засадах того, що тільки шляхом проникнення в своє “Я”, тобто самовдосконалення, можливе досягнення блага – чесноти та її ролі у житті людини. Звідси, результатом процесу самопізнання, самоідентифікації і самовдосконалення людини повинно стати формування у неї добродесної поведінки. Пошуки ж сенсу життя, нових моральних критеріїв та мети виховання потрібно шукати, вважає філософ, у самому собі, у своїй моральній природі, у своєму внутрішньому світі.

Так, процес формування у людини добродесної поведінки Сократ пов’язував із оволодінням громадянськими чеснотами: мудрістю, справедливістю, хоробрістю, розсудливістю, незворушністю, благочестям [Див.: 2]. Тому людей, на думку мислителя, потрібно наставити на шлях самопізнання, добродесності та справедливості, озброївши їх знанням про чесноти.

Отже, Сократ тісно пов’язував процес самопізнання, самоідентифікації і самовдосконалення людини з пошуками нею істинного знання. Для нього процес самопізнання був, насамперед, актом інтелектуальним. Адже лише завдяки інтелектуальності людини можливе досягнення та розуміння нею істини. Потім людина має “перетворити” навколишній світ відповідно до одержаної під час маевтично-діалогічного пізнання істини – у чому і полягає сенс добродесного життя. Варто зазначити, що головною умовою формування добродесної поведінки виступають, у своєму поєднанні, розвиток пізнання та удосконалення людиною своєї моральності шляхом оволодіння чеснотами, що, вважає філософ, і є найвищим людським благом. А пошуки сенсу життя, нових моральних критеріїв та мети виховання потрібно шукати, вважає філософ, у самому собі, у своїй моральній природі, у своєму внутрішньому світі.

Однак, чи володіє сучасний українець цими громадянськими чеснотами, чи сформована у нього добродесна поведінка, у сократівському розумінні? З огляду останніх подій в Україні можна стверджувати, що деякі громадянські чесноти дійсно виявляються, однак нам, все ж таки, не вистачає тієї “опори”, що буде сприяти нашому самопізнанню, самоідентифікації і

самовдосконаленню у повній мірі попри моральну втому і поневіряння у тому, що колись усе буде добре і ми будемо жити в злагоді.

Загальнолюдські цінності (ідеали, принципи моралі, норми співжиття, форми організації, культурні надбання тощо) лише на перший погляд видаються такими, що існують поза межами нашого особистісного, українського буття. Фактично будь-який досвід формується за єдиним принципом системності: природотворення (його загальних законів), життєдіяльність кожної окремої людини як частки цілого, буття народу як частина вселюдства. У загальнолюдському акумулюється те, що стало найбільш типовим і характерним у життєдіяльності кожної людини, кожної нації, людства вцілому, що визначало й визначає їх головні напрямки розвитку. Громадські чесноти набувають чіткого свого виразу, певного еталону міри розвитку особистісного, духовного самовдосконалення. Водночас, віддаючи свою частку до загальнолюдського, сучасний українець має можливість збагачуватись “загальнолюдським” (співвідносячи його з національною специфікою), підноситись і утверджуватись у власному призначенні, своїй історичній місії. При цьому духовність особистості та її природний стан визначаються єдиною формулою життєвого досвіду, його збалансованим розвитком як основою духовного пізнання українського простору і людства загалом.

У цьому плані концепцію самопізнання Сократа доповнює, на наш погляд, Г. Сковорода, який на місце цієї “опори” в духовних пошуках ставить Бога.

Г. Сковорода, формуючи свої філософські концепції, багато в чому спирається на східнохристиянські філософські традиції. Акт самопізнання він розуміє як процес “реального наближення людини до Бога шляхом заглиблення у себе”, як зазначає І. Фізер. “Остаточною метою пізнання для нього було не що інше, як розуміння “найсвятішої частини нашого серця”, себто Бога, чи, за Сократом, відношення мислі до Бога” [10, с. 51]. А результатом цього процесу постає відкриття людиною самої себе, самоідентифікація, самовдосконалення та віднайдення сенсу свого життя.

Так же, як і Сократ, Г. Сковорода подає діалог із самим собою, своїм “Я”, та іншими як шлях до самопізнання. Безперечно, фалесівська теза “Пізнай самого себе” здійснила величезний вплив на усе сквородинське філософування – і цим зродила його із сократівським [Див.: 8].

Ключовим поняттям сквородинської концепції самопізнання є поняття “сродності”, тобто спорідненості. Мислитель виходив з того, що природа, джерелом якої є Бог, визначила людині “сродність”, тобто природний нахил до певного виду діяльності. Саме віднайдення “сродності” і приносить людині стійке щастя. Але для цього потрібно спершу пізнати самого себе, результатом чого має стати досягнення своєї внутрішньої, духовної суті (так зване “друге народження”). Він проводив думку, що “людина повинна тривало поглиблювати своє внутрішнє життя і що друге народження приходить як результат довготривалого внутрішнього різьблення” [4, с. 67].

Однак, здебільшого ми спочатку робимо вибір, а потім вже задумуємося над своїм життям і починаємо пізнавати свою суть, коли ж самопізнання повинне передувати нашому життєвому вибору – у тому і полягає, на наш погляд, ще одна проблема сучасних українців. Звідси і маємо невдоволеність життям. Як зазначає сам Г. Сковорода, “суспільні вади й нещастя постають з того, що люди добровільно (або їх змушують обставини) беруться не за свою справу, до праці, до якої “не лежить серце”, немає охоти, здібностей, нахилів. Коли ж праця відповідає “сродності”, вона перетворюється в найпершу життєву потребу, стає “солодкою” [12, с. 41].

Саме тому спочатку людина повинна пізнати себе, виявити свою “сродність”, своє покликання, а потім вже обирати та конструювати свій життєвий шлях. І тоді “найважчий у

твоїй праці труд буде для тебе найсолодший, як запашне повітря, чисті потоки вод, співи птахів, як і самі плоди твоїх трудів. Цього від тебе чекає твоя батьківщина” [9, с. 326].

Найпершим же компонентом у процесі самопізнання, самоідентифікації та самовизначення є серце. Адже саме через нього ми нащупуємо шлях до серединки своєї душі, а відтак, – до Бога. Саме через серце ми віднаходимо “сродність”. Саме серце, посправжньому, здатне фільтрувати, що є істинним, а що хибним.

В. Ільїн, досліджуючи цю проблематику, зазначає, що “філософія серця” Г. Сковороди як “родова риса” його вчення, визначає екзистенціальну позицію людини, згідно якої вона, безвідносно до конкретної багатоманітності діяльності, зовнішньої залежності залишається собі тотожною, виявляє структуру своєї особистості, завдяки чому виникає можливість визначити нову систему персональних цінностей [3, с. 8].

Таким чином, Г. Сковорода ставить у центр своєї філософії людську особистість та її внутрішні зміни на шляху до удосконалення, що робить його філософію персоналістичною. [Див.: 6]. В людині є видиме та невидиме, тлінне та вічне. Істинною людиною в людині є невидима натура, тобто, внутрішня людина, котра протиставлена зовнішньому світу, загублена в ньому. Знайти себе людина може лише залишившись на самоті, втікши від спокусу та поглинувшись в себе. Звернення людини до самої себе й пізнання себе – це осягнення Бога. Адже єство, суть внутрішньої людини і є Бог. Як коментує Д. Чижевський висловлювання Г. Сковороди: “...тексти, що говорять про Бога, Сковорода просто переносить на дійсну людину” [13, с. 130].

Однак, варто зазначити, що самопізнання досягається надзвичайними зусиллями. І не кожна людина здатна докласти цих зусиль: постійно боротися зі своєю лінню, страхом невизначеності та обрання невірною шляху тощо. В Україні, до того ж, це все посилюється відсутністю стійкості та впевненості у завтрашньому дні, знеціненням та поневірянням у колись вже усталених життєвих настановах, переконаннях і цінностях. Значно простіше “плисти за течією”, керуватися стереотипами, вперто придушувати свої таланти, мовляв “не час їх проявляти” (мова йде про універсальну “відмазку”, що успішно застосовувалася і продовжує застосовуватися не тільки у сучасних умовах складних перемін життєвих настанов, цінностей та переконань, яскравим виразом яких постали останні події в Україні, звинувачуючи у всьому інших).

Таким чином, перед нами постає питання: як сучасному українцю, в умовах складних перемін життєвих настанов, переконань і цінностей, віднайти та потім не загубити самого себе, осмислити свою суть, досягнути гармонії із самим собою, віднайти ту “споріднену працю” та своє місце в житті суспільства, відкрити своє серце до пізнання істини при наявності тієї опори, що змогла би допомогти йому у цьому, прислухатися до свого серця, відшукати в ньому божественну сковородинську природу?

Найперше – потрібно намагатися тримати своє серце відкритим, не зважаючи на усі негаразди, не відкидати святоотчої моралі, що є “Світлом у кінці тунелю”, дивитися на свої вчинки через призму вічності, а відтак – знайти час для улюблених справ, тих, що відповідають сродності. А у перспективі – так виховувати наступне покоління, докласти таких зусиль, аби “народилася нова еліта гуманітарного спрямування, котра б мала творити нові духовні вартості, які й ставали б засобом існування поневоленої нації, бо це давало змогу залишатися самим собою навіть за відсутності самостійності чи навіть підрядного державного існування” [11, с. 427].

Отже, концепції самопізнання Сократа та Г. Сковороди можуть слугувати опорою в процесі осмислення та самоідентифікації сучасним українцем самого себе, встановлення гармонії із самим собою та віднаходження свого місця в житті суспільства, в умовах складних перемін життєвих настанов, цінностей та переконань, яскравим виразом яких

постали останні події в Україні.

Література:

1. *Возняк С.* Філософія Стародавнього світу / С. Возняк. – Івано-Франківськ : Видавець Третяк І. Я., 2008. – 276 с.
2. *Жураковський Г.* Очерки по истории античной педагогики / Г. Жураковский. – М. : АПН РСФСР, 1963. – 154 с.
3. *Льїн В.* Сократ і Сковорода: екзистенційний вимір гуманістичних інтенцій / В. Льїн // Тернопільський держ. ун-т ім. В. Гнатюка. Наукові записки. Сер.: Філософія, економіка. – Тернопіль, 2000. – Вип. 4. – С. 5-9.
4. *Козій Д.* Три аспекти самопізнання у Сковороди / Д. Козій // Сучасність. – 1972. – № 12. – С. 66-78.
5. *Кравець М.* Роль та значення самопізнання в людському мисленні в античний період (класична доба) / М. Кравець // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 7: Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. – Вип. 17 (30). – К. : НПУ, 2008. – С. 127-136
6. *Паласюк Г.* Самопізнання Г. Сковороди як шлях до єднання з природою для досягнення щастя / Г. Паласюк / Львівський держ. ун-т ім. І. Франка. Вісник. Сер.: Філософські науки. – Львів, 1999. – Вип. 1. – С. 38-44.
7. *Платон.* Апологія Сократа / Платон // Платон. Діалоги. – К. : Основа, 1995. – С. 20-45.
8. *Провозін М.* Принцип “Пізнай самого себе” в розумінні Сократа і Сковороди / М. Провозін, І. Бушман // Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету: 23-27 квітня 2007 р. – Суми : СумДУ, 2007. – Ч. 2. – С. 160-165.
9. *Сковорода Г.* Пізнай в собі людину / Г. Сковорода. – Львів : Світ, 1995. – 525 с.
10. *Фізер І.* (Філософське) поняття самопізнання у Сковороди і Сократа: Компаративне дослідження / І. Фізер // Наукові записки НаУКМА, 1996. – Т. 1: Філософія та релігієзнавство. – С. 49-54.
11. *Шевчук В.* Пізнаний і непізнаний Сфінкс : Григорій Сковорода сучасними очима : розмисли / В. Шевчук. – К. : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2008. – 528 с.
12. *Шинкарук В.* Григорій Сковорода / В. Шинкарук, І. Іванько // Григорій Сковорода. Повне зібрання творів : у 2 т. – К. : Наук. думка, 1973. – Т. I. – С. 11-59.
13. *Ушкалов Л. В.* Григорій Сковорода і антична культура. – Х. : Т-во “Знання”, 1997. – 180 с.

Остапчук Г. А., Кравченко К. Г. Проблема самопознання сучасного українця через філософію Сократа і Г. Сковороди.

Стаття розкриває проблему самопознання українця в сучасних умовах складних життєвих перемін, установок, цінностей і переконань, яким вираженням яких є останні події в Україні. Аналізуються концепції самопознання Сократа і Г. Сковороди як шляхи осмислення і самоідентифікації, самоопределення сучасним українцем самого себе, встановлення гармонії з самим собою і визначення свого місця в житті суспільства, а також тієї опори, якою могла б допомогти йому в сучасних реаліях.

Ключові слова: самопознання, самоідентифікація, самосовершенствование, маевтика, добродетель, благо, добродетельне поведіння, моральна усталість, “опора”, буття, людина, особистість, суспільство, духовні цінності, “сродний труд”.

Ostapchuk G. A., Kravchenko K. G. The Problem of Self-Knowledge of Modern Ukrainian Through the Prism of Socrates' and H. Skovoroda's Philosophy.

The article reveals the problem of self-knowledge of modern Ukrainian in conditions of difficult life attitudes, values and belief changes, that were meaningfully noticed during recent events in Ukraine. Concepts of self-knowledge of Socrates and H. Skovoroda are analysed as a way of understanding and self-knowledge, self-identification, self-determination. Ukrainian oneself, establishing harmony with oneself and finding one's place in the society and the support that was able to help him in today's conditions.

Keywords: self-knowledge, self-identification, self-improvement, individual, maieutics, virtue, good, virtuous behavior, moral fatigue, “support”, being, human, personality, society, spiritual values, “akin work”.